

Kur'ân-ı Kerîm'de 'A-ş-r' Kökünün Semantik Tahlili

 ZEYNEP DİNLER ^a AYŞENUR ERKEN ^b

Geliş Tarihi: 12.03.2024 | Kabul Tarihi: 20.04.2024

Öz: Bu makalede Kur'an'da geçen kelime köklerinden biri olan "a-ş-r" kökü ve bu kökten türemek suretiyle oluşan muhtelif formlara sahip olan kelimelerin anlamları incelenmektedir. Amacımız aynı kökten türeyen bu kelimelerin anlamlarından hareketle "a-ş-r" kökünün hangi anlam evrenini ve bu kavramın sayı anlamıyla sayısal olmayan anlamları arasındaki anlam irtibatlarını tespit etmektir. Neden "muşeret" ve "aşiret" kelimeleriyle "on sayısı" aynı köktendir, neden Yüce Allah "hanımlarınızla iyi geçinin" buyururken başka bir kökü değil de "on sayısıyla" ve "muşeret" kelimesiyle aynı kökü kullanmıştır? Makalede bu ve benzeri soruların cevabı aranmaktadır. Makalede incelenen "a-ş-r" kökünün dilbilim bağlamında semantik olarak tahlil edilmesi neticesinde ulaşılan bulgulara göre bu kökün bir taraftan on sayısına işaret ederken diğer taraftan iki ayrı anlamı daha içerdiği görülmektedir. Bunlardan birincisi kökün 'birliktelik ve irtibat anlamlarına gelmesidir. İkincisi ise kökün 'mükemmellik' ifade etmesidir. On sayısının da bu anlamlara gelen bir lafızla adlandırılmasının sayısal değer olarak tamamlanmışlık ve bir araya gelme anlamlarıyla ilişkisi olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm düşüncesi, tefsir, semantik (ilmü'd-delâle), Kur'an, sayı, a-ş-r.

^a Ankara Üniversitesi, SBE, Temel İslam Bilimleri Programı

^b İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
aysenurerken@yahoo.com

Semantic Analysis of the Root 'A-sh-r' in the Holy Qur'an

Abstract: In this article, the root "a-sh-r", which is one of the word roots mentioned in the Qur'an, and the meanings of the words with various forms formed by deriving from this root are examined. We aim to determine the universe of the meaning of the root "a-sh-r" based on the meanings of these words derived from the same root and the meaning connections between the numerical and non-numerical meanings of this concept. Why is the number "ten" the same root as the words "treaty" and "tribe", and why did Allah Almighty use the same root as the number "ten" and the word "treaty" when He said "get along well with your wives" and not another root? This article seeks to answer these and similar questions. According to the findings obtained as a result of the semantic analysis of the root "a-sh-r" in the context of linguistics, it is seen that while this root points to the number ten on the one hand, it also contains two other meanings. The first of these is that the root means 'togetherness and liaison'. The second is that the root expresses 'perfection'. It is understood that the fact that the number ten is named with a word that has these meanings is due to its relation with the meanings of completion and coming together as a numerical value.

Keywords: Islamic thought, tafsir, semantics (ilm ad-dalala), Qur'an, number, a-sh-r.

Giriş

Kur'ân'ı Kerîm'i anlama gayretlerinin ilk adımı, Kur'ân-ı Kerîm'in her bir kelime ve kavramını anlamaktır. Bu makalede Kur'an'da bir çok kez geçen 'a-ş-r (عَشْرَ) kökü ve bu kökten türemek suretiyle oluşan muhtelif formlara sahip olan kelimelerin anlam ağı incelenmektedir. 'A-ş-r (عَشْرَ) kökü, Kur'ân'da 'aşr (عَشْرَ), 'aşeratun (عَشْرَةَ), 'aşera (عَشْرَ), 'aşratun (عَشْرَةَ), 'ışrüne (عَشْرُونَ), mi'şār (مِعْشَارَ), 'ışār (عِشَارَ), 'aşīratun (عَشِيرَةَ), 'aşīr (عَشِيرَ), ma'şer (مَعْشَرَ), 'āşīr (عَاشِرُ) olmak üzere 11 farklı formda geçmektedir. Kök girdiği bu formlara göre "10, 20, onda bir, gebe deve, aşiret, koca, arkadaş, topluluk, muâşeret" gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. 10 sayısının kökü olan 'a-ş-r (عَشْرَ) kökü Kur'ân'da Mekki ayetlerde 15, Medeni ayetlerde 12 olmak üzere toplam 27 kez geçmektedir. Bu kökten türeyen kelimelerden 18'i sayı anlamına işaret ederken geriye kalan 9'u farklı anlamlara gelmektedir. Dolayısıyla 'a-ş-r kökünden türeyen kelimeler, evveleminde on sayısına yahut on sayısıyla irtibatı olan bir sayıya delalet eden kelimeler ve sayısal bir anlama sahip olmayan kelimeler olmak üzere iki kısımda incelenebilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de "bir" sayısından "yüz bin" sayısına kadar çeşitli anlam ve biçimlere sahip bir çok sayı ifadesi bulunmaktadır. Tam sayı ve kesirli sayı olarak Kur'ân'da 304 defa sayı ifadeleri geçmektedir.¹ Kur'ân'da en çok geçen sayı, tevhid bağlamında da oldukça fazla kullanılan "bir/tek" (واحد/أحد) sayıdır. Sayılar, Kur'ân'ın temel konularının neredeyse hepsi ile ilintili olarak kullanılmaktadır. Tevhid, nübüvvet, Allah'ın kudreti, meleklerin özellikleri, kıyamet gibi itikadî konularda, ibadet, miras, kefare, helal-haram, evlenme-boşanma gibi fikhî konularda, Kur'ân kıssalarında ve mesellerde bir çok sayı ifadesi yer almaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de oldukça fazla sayıda geçen sayılardan biri de 10 sayıdır. Kur'ân'ı Kerîm'de 10 sayısına hususen vurgu yapılan ayetler bulunmaktadır. Araf suresi 142. ayette Hz. Musa'nın Tur da-

¹ Ahmed Hallâk, *Kur'ân-ı Kerîm'de Sayılar*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 11.

ğında kaldığı kırk gün “otuz gün artı *on gün*” şeklinde bildirilmektedir. Bakara suresi 234. ayette kadınların iddet süresi “4 ay artı *on gün*” olarak bildirilmektedir. Yüce Allah Fecr suresi 2. ayette “*on geceye yemin olsun ki*” buyurmaktadır. Bu ayetlerde vurgulanan gecelerin ya da günlerin sayısının başka bir sayı değil de on sayısı olması, bu sayıya işaret edilmesinin özel bir anlamı olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de geçen bu ve benzeri sayıların sayılan herhangi bir şeyin sayısına işaret etmenin dışında başka anlamlar içerip içermediği konusu araştırmaya değer bir konu olarak önümüzdedir.

Diğer taraftan on sayısının kökü olan ‘*a-ş-r* kökünün yukarıda belirttiğimiz gibi sayısal olmayan anlamlara gelen formları bulunmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda “Neden “muaşeret” ve “aşiret” kelimeleriyle “on sayısı” aynı köktendir, neden Yüce Allah “hanımlarınızla iyi geçinin” buyururken başka bir kökü değil de “on sayısıyla” ve “muaşeret” kelimesiyle aynı kökü kullanmıştır?” gibi sorular gündeme gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı, bu kökten türeyen kelimelerin sayısal anlamıyla sayısal olmayan anlamları arasındaki irtibatları tespit ve tahlil etmek ve buradan hareketle ‘*a-ş-r* (عشر) kökünün anlam ağını ortaya koymaktır.

Kelimelerin hangi anlamlara geldiği ve bulunduğu bir bağlamda nasıl bir anlam kazandığını tespit etmek, bir dilin kelime ve cümle yapısı ile irtibatlıdır. Arapça morfolojik olarak bükümlü diller grubuna girmektedir.² Bu dillerde bir kelimenin kökünün muhtelif formlara girmesiyle farklı anlamlara gelen yeni kelimeler oluşmaktadır. Aynı kökten türeyen bu kelimelerin kökleri ile yapısal bakımdan bir ilişkisi olduğu gibi anlam bakımından da bir ilişkisi bulunmaktadır. Buna misal olarak ‘yazmak’ mastarının kökü olan ve Türkçe’de de kullanılan bazı müştakları bulunan *k-t-b* kökünü verebiliriz. Bu kökten türeyen *kitâb* ve *mektûb* kelimeleri ‘yazılı şey, yazı’ anlamına gelmektedir. Yine aynı kökten türeyen *kâtib* ‘yazan’ ve

² Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.

mekteb de 'yazı yazılan, ders işlenen yer' anlamına gelmektedir. Arapça'daki bir kökün başka başka formlarda çeşitli hallerde bulunması, suyun farklı formları gibi düşünülebilir. Su, köken itibari ile iki hidrojen ve bir oksijenden oluşan bir maddedir. Ancak farklı formlara girerek katı, sıvı, gaz gibi formlarda muhtelif zaman ve mekanlarda bulunabilir. Arapça'daki köklerin kelimeler ile irtibatları da böyledir. Her ne kadar bazı kelimeler zaman içerisinde çok farklı anlamlar kazanmış olsa da kök ile kökün farklı formlarının göz ardı edilemeyecek bir irtibatı bulunmaktadır. Arapça'nın bu özelliğinden dolayı bir kökün anlam yelpazesini ortaya koymak için bu kelime kökünü ve müştaklarını tahlil etmek önem arz etmektedir. Dolayısıyla, kelimelerin aslî ve tali anlamlarını tespit etmek, kelimelerin türevlerinin yapısına göre kazandığı anlamları ortaya koymak için morfoloji bilgisine, kelimelerin köklerden nasıl türetildiğine dair bilgi sahibi olmak kaçınılmazdır.³ Bu çalışmada kelimelerin anlamlarını tespit etmeye çalışırken bir taraftan kelimelerin kökleriyle ilişkileri⁴ dikkate alınmakta diğer taraftan da bu kelimelerin kullanıldığı bağlam içerisinde kazandığı semantik değeri göz önünde bulundurulmaktadır.

Bu çalışmada 'a-ş-r kökünün anlam ağı semantik bir yöntem ile tahlil edilmektedir. Dilbilimin bir alt disiplini olan semantik, kelimelerin anlamlarını inceleyen analitik bir araştırmadır.⁵ Günümüzde Kur'ân'ı anlamak için yaygın olarak başvurulan ve lafızların manalara delaletlerini konu edinen semantik tahlil yöntemi, yer yer iç içe geçen iki tür incelemeyi içermektedir. Bunlardan birincisi art zamanlı semantik tahlil yöntemi olup kelime ve kavramların anlamlarının zaman içerisindeki değişimine odaklanmaktadır. İkincisi ise eşzamanlı semantik tahlil yöntemi olup belirli bir metin içerisindeki

³ Morfoloji, Arapça dilbiliminde kelimelerin yapı ve sığa değişikliklerini inceleyen sarf ilmine tekabül etmektedir. Dilbilim merkezli tefsir araştırmaları bağlamında morfoloji ilmi hakkında bir değerlendirme için bkz. Mustafa Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı*, Ankara: Ankara Okulu, 2020, s.59.

⁴ Kelimelerin kökleriyle ilişkileri, sarf ilminin bir parçası olan iştikak alanının konusudur. Bir kelimenin kökünü tespit etmek ve kökünden müştaklarına ulaşmak gibi kelimelerin türetilmesiyle ilgili meseleler iştikak alanının konularındır. Bkz. Mustafa Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s. 60.

⁵ Doğan Aksan, *Ana Çizgileriyle Dilbilim*, ss. 30-31.

kelimelerin belirli bir zaman dilimindeki anlamlarını tespit ve tahlil etmektedir.⁶ Bu iki yöntem de tek başlarına yetersiz kalsalar da Kur'ân'ın inşa ettiği anlamları ortaya çıkarma gayretinde kayda değer bir başvuru kaynağıdır. Bu çalışmada kelimelerin süreç içerisinde geçirdikleri anlam değişikliklerinden ziyade kelimelerin yatay düzlemde sahip olduğu anlam ağı tahlil edildiği için eşzamanlı semantik yöntem kullanılmaktadır. Kur'ân'ın bütünü içerisindeki anlamları belirlemek amacıyla kelimelerin yapıları ve anlamlarını tahlil ederken öncelikle metnin kendi iç bağlamı esas alınmakta ve nüzul dönemine yakın sözlük ve tefsir kaynaklarına başvurulmaktadır. Kur'ân'da 'a-ş-r kökünün semantik tahlilini yapmak, bir açıdan Kur'ân'da önemli bir yekûn oluşturan sayısal ifadeler alanına lugavî bir giriş olarak addedilebilir. Bu çalışma on sayısı anlamına gelen 'aşera'nın (عَشْرَ) sayısal niteliklerinden ziyade, bu sayıyı adlandıran bir lafız olarak 'aşera (عَشْرَ) lafzı ile aynı kökten türeyen kelimelerin anlamlarını birlikte değerlendiren lugavî bir çalışmadır. Bu yönüyle 'aşera'nın sayısal değerini ele alan mevcut çalışmalardan farklılık arz etmektedir.

Bununla birlikte bu çalışmada 'a-ş-r kökünden türeyen kelimelerin temel anlamlarından birisinin on sayısı olmasından dolayı Kur'ân-ı Kerîm'de sayılar ile ilgili literatüre başvurulmaktadır. İslâm düşüncesinde ve Kurân'da sayılar konusuna ilginin son zamanlarda arttığı görülmektedir. Kur'ân'da on sayısı hakkında müstakil bir çalışma olmasa da bu konuya yer veren muhtelif çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Mekkî Surelerde Sayılar ve Medenî Surelerde Sayılar adıyla yayınlanan iki eserde sayılardan biri olarak on sayısı da ele alınmaktadır.⁷ Bunun yanında sayıların yer aldığı bazı ayetlere odaklanan muhtelif makalelerde on sayısının geçtiği ayetlerle ilgili değerlendirmeler mevcuttur.⁸ Kur'ân'da ve Hadislerde

⁶ Eş zamanlı ve art zamanlı semantik ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985, s. 99.

⁷ Mehmet Altuntaş, *Mekkî Sürelerde Sayılar*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2019; Mehmet Altuntaş, *Medenî Sürelerde Sayılar*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2022.

⁸ Ahmet Mâhir el-Baqrî, "Sayıların Kur'an-ı Kerim'de Kullanımına Yönelik Dilbilimsel Bir İnceleme", çev. Dursun Ali Türkmen, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fa-*

sayıların kullanıma dair yüksek lisans düzeyinde tez çalışmaları sayılarla ilgili meselelere genel bir giriş olmaları açısından kayda değerdir.⁹ Bu tür çalışmalarda Kur'ân'da on sayısının geçtiği ayetlere dair çeşitli değerlendirmeler yer alsa da bu çalışmalar ya sayılarla ilgili malumatı bir araya getiren derlemeler ya da sayıların matematiksel değerinin, hakikat mi yoksa mecaz mi ifade ettiği gibi sayılan nesnenin durumuna yönelik soruları ele alan çalışmalardır. Sayıların konu edildiği kimi makalelerde sayı ifadelerinin geçtiği ayetlerin tefsirine odaklandığı için sayıların kendisine dair yorumlar arka planda kalmaktadır. Abdollahî'nin 2022'de yayınladığı "The Number Thousand" adlı makalesi on sayısını hususen ele aldığı için çalışmamız için dikkate değer bir kaynak teşkil etmektedir.¹⁰ Araştırmada başvurulan bir diğer kaynak grubu ise Kur'ân-ı Kerîm'deki kelime ve kavramlara dair yapılan lafız-mana ilişkisi, kök-müştak ilişkisi gibi konuları temel alan dilbilim, semantik çerçevesinde yapılan çalışmalardır.¹¹ Bu çalışma on sayısını adlandıran lafzın kökü olan 'a-ş-r kökünün müştaklarıyla beraber değerlendirilmesini içeren semantik bir çalışma olması bakımından Kur'ân- kelime ve kavramları hakkındaki semantik çalışmalara yeni bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada başvurulan ana kaynaklar Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bir kelimenin hangi anlama geldiğini tespit etmek için başvurduğumuz öncelikli kaynaklardan birisi olan erken dönem sözlükleri

kültesi Dergisi, 3/22, 2006; Süleyman Gezer, "Kur'an'da Geçen Sayısal İfadeler Hakkında Bazı Değerlendirmeler". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/2, 2016; Abdullah Aygün, "Kur'an'da Üslup ve Anlam Bakımından Dikkat Çeken Bazı Sayılar". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 2020, ss. 126-152.

⁹ Ahmed Hallâk, *Kur'ân-ı Kerîm'de Sayılar*; Naciye Gülsüm Şahin, *Hız. Peygamber'in Dilinde Sayılar*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

¹⁰ Mousa Abdollahi, "An Analysis On Arithmomancy of Multiple Numbers in the Qur'an Case Study: The Number Thousand (1000)", *Вопросы Теологии (Issues of Theology)*, 2022.

¹¹ Kur'ân'da kök ve kavram analizlerine dair bazı örnekler: Faruk Özdemir, "Kur'ân'da l-'a-b Kökünün Semantik Analizi" *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1, 2023. ss 67-95; Ali Kaya, "Kur'an-ı Kerim'de 'Shb' Kökünün Semantik İncelemesi" *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4/1, 2018. ss. 33-71.

ve erken dönem tefsirleridir. İlk bölümde erken dönem sözlüklerinde 'a-ş-r kökü ele alınmakta ve ilgili kelimeler anlamlarına göre kategorize edilmekte ve kökün sayı olan ve sayı olmayan anlamları sırasıyla ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise kökün Kur'an-ı Kerîm'de yer alan tüm formları ayetler incelenmektedir.

1. 'A-ş-r (عَشْر) Kökünün İlk Dönem Sözlüklerinde Yer Alan Anlamları

'A-ş-r kökünün ve müştaklarının sözlüklerde yer alan anlamları bu kökün ilk dönemde hangi anlamlarda kullanıldığını ortaya koyan önemli bir veri oluşturmaktadır. Bu çalışmada belirli bir zaman dilimi içerisindeki yatay anlamı ortaya koymaya çalıştığımız için erken dönem sözlüklerine başvurulmaktadır. Başvurduğumuz sözlükler, tarih sırasıyla el-Ḥalîl b. Aḥmed'in (ö.170/787), *Kitâbu'l-'Ayn* adlı sözlüğü; el-Ezherî'nin (ö.370/981), *Tehzîbu'l-Luğa* adlı sözlüğü; el-Cevherî'nin (ö.393/1003) *es-Şihâh* adlı sözlüğü; İbn Fâris'in (ö.395/1005) *Meḳâyîsi'l-Luğa* adlı sözlüğü, er-Râğîb el-İsfehânî'nin (ö.502/1109) *el-Mufredât* adlı sözlüğü ve ez-Zemaḥşerî'nin (ö.538/1144) *Esâsu'l-Belâğa* adlı sözlük eserleridir. İlk dönem sözlüklerinde bu kökün yirmiyi aşkın anlamı kaydedilmiştir. Bu anlamlar tahlil edilip birbirleri arasındaki bağlantılar tespit edildiğinde iki anlam etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. İlki 'aşera'nın ilk anlamı olan 10 sayısal anlamıdır, ikincisi ise bu kökün sayısal olmayan 'birliktelik' ve 'mükemmellik' anlamlarıdır. Şimdi kökün bu iki temel anlamının sözlüklerde nasıl geçtiğini inceleyelim.

1.1. Sözlüklerde 'A-ş-r (عَشْر) Kökünün On sayısal Anlamına Gelen Formları

1.1.1. Sözlüklerde 'A-ş-r Kökünün İsim Olarak Kullanılan Formları

'A-ş-r kökünün birinci temel anlamı olan 10 sayısının sözlüklerde bir isim bir de fiil hali olmak üzere iki hali yer almaktadır. 'A-ş-r kökünün 'isim' halinin kullanıldığı başlıca formlardan biri dişil (müennes) sayı olarak kullanılan on sayısı, bir diğeri eril (müzekker) sayı olarak kullanılan on sayısı ve yine aynı kökten türeyen ve on sayısının iki katı olan yirmi sayıdır.

A- On Sayısının Müennes Formu

العَشْرُ : Müennes sayı olarak kullanılan 10 sayıdır.¹² (عدد المؤنث)
Örnek olarak sözlüklerde عَشْرُ نِسْوَةٍ (10 kadın) ibaresi verilir.¹³

B- On Sayısının Müzekker Formu

العَشْرَةُ : Müzekker sayı olarak kullanılan 10 sayıdır.¹⁴ (عدد المذكر)
İlk dönem sözlüklerde verilen klasik örnek ise عَشْرَةُ رِجَالٍ (10 erkek) örneğidir. Bu form ise sayılan nesnenin müzekker olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Arapça'da sayılara mahsus nahiv kurallarına göre sayı ile sayılan arasındaki müzekkerlik-müenneslik durumu farklılaşmaktadır.

C- On Sayısının İki Katı Olan Yirmi Sayısı

عِشْرُونَ : 20 sayıdır. Cevherî, عِشْرُونَ ibaresinin عَشْرُ kelimesinin çoğulu olmadığını vurgulamaktadır.¹⁵ Bu ibare 'a-ş-r kökünün müş-taklarından. Arapça'da yirmi sayısı kendine has müstakil bir lafız ile değil on sayısının iki katını ifade edecek şekilde 'A-ş-r kökünden türeyen bir kelime ile adlandırılmaktadır.

Kökün ilk anlamı olan 10 sayısının bu üç formunda kökün bu anlamı korunmakta, kelimeler sadece dil bilgisi açısından değişiklikler göstermektedir. Arapça dil bilgisinde sayılarla ilgili kurallar oldukça ayrıntılıdır. Söz konusu sözlükler, kelimenin bu üç formunu ele alıp bu kelimelerle ilgili dil bilgisi kurallarına etraflıca yer vermektedir. Makalemizin amacı bu kelimelerin nahiv açısından sahip olduğu özellikleri araştırmak olmadığından sözlüklerde konuyla ilgili yapılan detaylı açıklamalar¹⁶ burada ele alınmayacaktır.

¹² Ebû 'Abdurrahmân el-Ĥalîl b. Aĥmed el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'Ayn, nşr. Mehdî el-Maĥzûmî, İbrahîm es-Sâmerrâ'î (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988), "'a-ş-r", 1/245; Ebû Manşûr Muĥammed b. Aĥmed b. el-Herevî el-Ezherî, Tehzîbu'l-Luġa, nşr. Muĥammed 'Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 2001), "'a-ş-r", 1/259; İbn Fâris, "'a-ş-r", 4/324.

¹³ el-Ĥalîl b. Aĥmed, "'a-ş-r", 1 /245; el-Ezherî, "'a-ş-r", 1/259; Ebû Naşr İsmail b. Ĥammâd el-Cevherî el-Fârâbî, Tâcu'l-Luġa ve Şihâhu'l-'Arabiyye, nşr. Aĥmed 'Abdulġafûr 'Atĥâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), "'a-ş-r", 2/746

¹⁴ el-Ĥalîl b. Aĥmed, "'a-ş-r", 1 /245; el-Ezherî, "'a-ş-r", 1/259; İbn Fâris, "'a-ş-r", 4/324.

¹⁵ el-Cevherî, "'a-ş-r", 2/746.

¹⁶ el-Ĥalîl b. Aĥmed, "'a-ş-r", 1 /245; el-Ezherî, "'a-ş-r", 1/259; el-Cevherî, "'a-ş-r", 2/746.

Burada bizim dikkat çekmek istediğimiz asıl nokta, formların kelimenin temel anlamı olan sayı anlamına delalet ettiğini göstermektedir.

1.1.2. Sözlüklerde ‘A-ş-r Kökünün Fiil olarak Kullanılan Formları

İkinci olarak sözlüklerde ‘a-ş-r (عَشَرَ) kökünün fiil halinde kullanıldığı ve sayı anlamına geldiği kelimeler yer almaktadır. Bu durumda ise kelime “arttırmak, tamamlamak” ve “azaltmak, eksiltmek” olmak üzere iki zıt anlamı ifade etmektedir.¹⁷

A) Arttırmak, tamamlamak (تَعَشِيرٌ)

‘A-ş-r (عَشَرَ) kökünden türeyen bir fiil olarak ‘Tamamlamak’ anlamı ile ilgili sözlüklerde yer alan kullanımlar şu şekildedir;

عَشَرْتُ الشَّيْءَ تَعَشِيرًا: 9 olan şeye bir ekleyip 10’a tamamladım.¹⁸

عَشَرْتُهُمْ: Mallarının 10 olmasını sağladım. Bu ise 9’u 10 yapmakla olur.¹⁹

عَشَرْتُهُمْ أَكْثَرَهُمْ: Onların onuncusu oldum.²⁰

عَشَرْتُ الْقَوْمَ: Topluluğun onuncusu oldum.²¹ Yani onlar 9 kişiydi ben onları ‘on’a tamamladım.²²

عَشَرْتُ الْقَوْمَ أَكْثَرَهُمْ: Onların onuncusu oldum.²³ İbn Fâris bu cümleye “Onlar 9 kişiydi benimle birlikte 10 erkeğe tamamlandılar.” açıklamasını getirir.²⁴

أَعَشَرَ الْقَوْمَ: 10 kişi oldular.²⁵

¹⁷ el-Ĥalîl b. Aĥmed, “‘a-ş-r”, 1 /247; el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/260.

¹⁸ el-Ĥalîl b. Aĥmed, “‘a-ş-r”, 1 /247; el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/260.; Ebû'l-Kâsım Maĥmûd b. ‘Amr ez-Zemaĥşerî, Esâsu'l-Belâġa, nşr. Muĥammed Bâsil ‘Uyûnu's-Sevd (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/ 1998), “‘a-ş-r”, 1/654.

¹⁹ Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muĥammed er-Râġıb el-İsfehânî, el-Mufredât fi Ğarîbi'l-Kur‘ân, nşr. Safvân ‘Adnân ed-Dâvûdî (Dimeşk, Beyrût: Dâru'l-Kalem, ed-Dâru'ş-Şâmiyye, 1412 H.), “‘a-ş-r”, 567.

²⁰ er-Râġıb el-İsfehânî, “‘a-ş-r”, 567.

²¹ el-Ĥalîl b. Aĥmed, “‘a-ş-r”, 1 /245; el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/260.

²² el-Ĥalîl b. Aĥmed, “‘a-ş-r”, 1 /245; ez-Zemaĥşerî, “‘a-ş-r”, 1/654.

²³ el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/746; İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/324.

²⁴ İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/324.

²⁵ el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/747.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi bu kökün arttırmak, tamamlamak anlamında kullanıldığı durumlarda kelimenin sayısal anlamıyla irtibatı sürmektedir.

Bu ifade genel itibariyle konum olarak onuncu sırada olmak gibi bir sıra sayı anlamından ziyade toplama işlemindekine benzer bir şekilde dokuz sayısına bir ekleyip 'on'a tamamlamak anlamına gelmektedir. Dikkat edilirse kelimenin bu anlamı daha ziyade insanlar söz konusu olduğunda kullanılmaktadır.

B) Azaltmak, eksiltmek (عشور)

Aşera kökünden türeyen bir fiil olarak 'azaltmak, eksiltmek' anlamına gelen 'uşūr ifadesi ile ilgili sözlüklerde yer alan kullanımlar şu şekildedir;

عَشْرْتُ: Sayısı 10 olandan birini alarak 9 yaptım.²⁶

Aşağıdaki ibarelerin hepsi "Mallarının onda birini (عَشْرًا) aldım." anlamına gelmektedir;

عَشْرْتُ الْقَوْمِ²⁷

عَشْرْتُهُمْ تَعْسِيرًا²⁸

عَشْرْتُ أَمْوَالِهِمْ²⁹

عشرت القوم أَعْتَرُهُمْ³⁰

عَشْرُهُمْ³¹

Görüldüğü gibi a-ş-r (عَشْر) kökünün, fiil hali olarak 'azaltmak, eksiltmek' anlamına gelen 'uşūr formu varlıklar ve mallar için kullanılmaktadır. Sözlüklerde yer alan birbirine oldukça benzer bu ibarelere dayanarak kökün arttırmak, tamamlamak anlamının daha çok insanlar için kullanılırken, azaltmak eksiltmek anlamının varlıklar ve mallar için kullanılmakta olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

²⁶ el-Ĥalîl b. Aĥmed, "a-ş-r", 1/247; el-Ezherî, "a-ş-r", 1/260; ez-Zemaĥşerî, "a-ş-r", 1/654.

²⁷ el-Ĥalîl b. Aĥmed, "a-ş-r", 1/245; el-Ezherî, "a-ş-r", 1/260; İbn Fâris, "a-ş-r", 4/324.

²⁸ el-Ĥalîl b. Aĥmed, "a-ş-r", 1/245; el-Ezherî, "a-ş-r", 1/260.

²⁹ el-Ezherî, "a-ş-r", 1/260.

³⁰ el-Cevherî, "a-ş-r", 2/746.

³¹ er-Râġib el-İsfehânî, "a-ş-r", 567.

Kökün azaltmak anlamıyla ilintili diğer kullanımları şu şekildedir;

العَشْرُ : Bir şeyin on cüzünden biri.³² (المِعْشَارُ العَشِير)³³ Çoğulu; اعشراء olarak gelir.³⁴

Ezherî ve Cevherî kelimenin bu kullanımına şu hadisi örnek olarak verir ; “Rızkın onda dokuzu ticarettedir.”³⁵ (تِسْعَةُ اعشراء الرزق في التجارة)

العشائر: Öşür alan ³⁶

مِعْشَارُ الشَّيْءِ : Bir nesnenin onda biri.³⁷

Kökün “öşür” olarak Türkçeleşen formu fıkıhta toprak ürünlerinden tahsil edilen zekâtı ifade eder.³⁸

العَشْرُ : İpten veya kaptan kopan on parçadan biri. Onda biri.³⁹

العَشْرُ : Kadehin, çömleğin veya bunlara benzer şeylerin kırılan parçası.⁴⁰ Kırılan şeyin on parçaya ayrıldığını ifade etmek için bu kök kullanılır; قَدَحُ أَعْشَارٍ (Kırık çömlek)⁴¹ قَدَحُ أَعْشَارٍ (Kırık kadeh)⁴² بُرْمَةٌ قَدَحُ أَعْشَارٍ (Kırık çömlek, kap)⁴³ قَلْبُ أَعْشَارٍ (Kırılmış kalp) ibareleri buna örnektir.

Bu kullanımların, kökün ‘eksilmek’ anlamıyla ilişkisi oldukça âşikârdır. İlk dönem sözlüklerinin çoğunluğunda İmrü'l-Kays'ın sevdiğine yazdığı şu şiir, bu anlam için örnek olarak verilir;

³² el-Ĥalîl b. Aĥmed, “‘a-ş-r”, 1 /245; el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/260; el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/746; İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/324.

³³ el-Ĥalîl b. Aĥmed, “‘a-ş-r”, 1 /245; el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/260; el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/746.

³⁴ el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/263; el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/746.

³⁵ el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/263; el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/746.

³⁶ el-Ĥalîl b. Aĥmed, “‘a-ş-r”, 1 /245; el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/260; İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/324; el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/746.

³⁷ er-Râġıb el-İsfehânî, “‘a-ş-r”, 567.

³⁸ Mehmet Erkal, “Öşür”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 6 Ekim 2023).

³⁹ el-Ĥalîl b. Aĥmed, “‘a-ş-r”, 1 /248.

⁴⁰ İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/325.

⁴¹ el-Ĥalîl b. Aĥmed, “‘a-ş-r”, 1 /248; İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/326; ez-Zemaĥşerî, “‘a-ş-r”, 1/654.

⁴² er-Râġıb el-İsfehânî, “‘a-ş-r”, 567.

⁴³ el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/262; el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/748.

وَمَا دَرَفْتَ عَيْنَاكَ إِلَّا لِنَضْرِبِي
بِسَهْمِيكَ فِي أَعْشَارِ قَلْبٍ مَقْتَلٍ

Boşandı gözlerinden yaşlar, sadece avlayıp yaralamak için
İki göz yaşı okunla zelil olmuş *parçalarını* kalbimin⁴⁴

Bu şiirde geçen *e'şār* ifadesi kalbin parçalanması ve eksilmesi anlamında kullanılmaktadır.

“Öşür” anlamı gibi kökün Türkçe’de oldukça yaygın kullanılan iki anlamı daha vardır; aşır (‘*âşır*) ve aşure (‘*âşure*).

العاشرة : Kur'ân'ın on ayetinden oluşan bölüm, aşır.⁴⁵ Çoğulu العواشر olarak gelir.⁴⁶

العشور في المصاحف : Kur'ân'da 10 ayeti belirten işaret.⁴⁷

Bu anlamların daha ziyade kökün tamamlamak anlamıyla bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Zira Türkçe’de Kur'ân-ı Kerîm’den belirli ayetlerin okunması için söylenen ‘aşır okumak’ tabiri kıraat literatüründe on ayet uzunluğunda bir bölüm okunması anlamına gelmektedir. Bunun nedeninin bir konunun ortalama on ayet civarında bir uzunlukta tamamlanmış olması olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁸

Kökün aşure anlamı ise şu şekildedir:

يَوْمَ عَاشُورَاءَ : Muharrem ayının 10. Günü.⁴⁹ Ezherî burada şu hadisi rivayet eder; “Dokuzuncu ve onuncu günü oruç tutun, Yahudilere benzemeyin.”⁵⁰ (صُومُوا التَّاسِعَ وَالْعَاشِرَ وَلَا تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ)

Kökün diğer bir kullanımı develerle ilgilidir;

نَاقَةَ عَشْرَاءَ : On aylık gebe olan deve.⁵¹ Çoğulu عِشَارٍ olarak gelir.⁵²

⁴⁴ el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/262; el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/747; İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/326.

⁴⁵ el-Ḥalîl b. Aḥmed, “‘a-ş-r”, 1/248; el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/262.

⁴⁶ el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/747.

⁴⁷ er-Râğîb el-İsfehânî, “‘a-ş-r”, 567.

⁴⁸ Muhammed Eroğlu, “Aşır-ı Şerîf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 11.03.2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/asr-i-serif>.

⁴⁹ el-Ḥalîl b. Aḥmed, “‘a-ş-r”, 1/249; el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/261; İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/326.

⁵⁰ el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/261.

⁵¹ el-Ḥalîl b. Aḥmed, “‘a-ş-r”, 1/247; el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/262; İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/325; er-Râğîb el-İsfehânî, “‘a-ş-r”, 567.

⁵² el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/262; el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/747; İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/325; er-Râğîb el-İsfehânî, “‘a-ş-r”, 567.

Ezherî bu kullanıma şu örneği verir; العِشَارُ الثُّوقُ (On aylık gebe develer)⁵³

العِشْرُ : Devenin on günde bir suya gitmesi.⁵⁴

إِبِلٌ عَوَاشِرٌ : On günde bir suya giden deve.⁵⁵

Arap kültüründe oldukça fazla bir öneme sahip olan develer, ayırt edici özelliklerine göre farklı isimler almışlardır. Gebe develer ise oldukça kıymetlidir. Gebeliğini tamamlamak üzere olan develere bu ismin verilmesi, kökün müştaklarının artma ve eksilme gibi iki zıt anlamı da barındırdığı düşünülünce doğum olayını ifade etmek açısından çok isabetli görünmektedir. Zira doğum ile devenin bir açıdan arttığı bir açıdan azaldığı söylenebilir.

Kökün diğer bir kullanımı رَجُلٌ أَعْثَرٌ (ahmak adam)⁵⁶ şeklindedir. Burada e‘şar kelimesinin ahmak anlamında kullanılması kelimenin azlık azaltma anlamıyla ilişki olarak değerlendirilebilir. Burada kişinin aklının azalmasına telmih yapılarak böyle bir kullanımın oluştuğunu söylemek ve böylelikle kök anlamla semantik bir bağın kurulması mümkün görünmektedir.

Kökün 10 sayısı ile bağlantılı olarak kazandığı diğer anlamlar şu şekildedir;

العَشِيرُ : Yeryüzünün alanı ölçmek için kullanılan bir ölçü birimi.⁵⁷

العِشَارِي : Uzunluğu on zira’ olan şeyler.⁵⁸

التَّعْشِيرُ : Eşeğin anırması. 10 sestene oluştuğu için.⁵⁹

المُعْشِرُ : Art arda şiddetli bir şekilde anıran eşek, 10 kere anırmadan durmadığı için bu ismi almıştır.⁶⁰

⁵³ el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/262.

⁵⁴ el-Ḥalîl b. Aḥmed, “‘a-ş-r”, 1 /245; el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/260; el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/746; İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/324; er-Râğib el-İsfehânî, “‘a-ş-r”, 567.

⁵⁵ el-Ḥalîl b. Aḥmed, “‘a-ş-r”, 1 /245; el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/260; el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/747; İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/324; er-Râğib el-İsfehânî, “‘a-ş-r”, 567.

⁵⁶ el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/263.

⁵⁷ el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/263.

⁵⁸ el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/747; İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/326; er-Râğib el-İsfehânî, “‘a-ş-r”, 567.

⁵⁹ er-Râğib el-İsfehânî, “‘a-ş-r”, 567.

⁶⁰ el-Ḥalîl b. Aḥmed, “‘a-ş-r”, 1 /247; el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/261; İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/324;

“İnsanlar onar onar geldi” cümlesi farklı şekillerde ifade edilmiştir;

جاء القوم عُشَارَ عُشَارٍ / عشرة عشرة⁶¹

جاء القوم عُشَارَ عُشَارٍ وَمَعَشَرَ مَعَشَرَ⁶²

جاءوا عُشَارِي⁶³

İlgili kökün “10 sayısı” ile ilgili sözlük anlamlarını tamamlamış bulunuyoruz. Görüldüğü gibi ‘a-ş-r (عَشَرَ)’ kökünün sözlüklerde geçen bu anlamları daha ziyade sayı olmak bakımından on sayısına işaret etmektedir. Bu anlamlar ya doğrudan on sayısı ya ‘on’a tamamlanma ya ‘on’dan bir kısmının eksilmesi ya da onluk birimler için kullanılmaktadır. Yahut kelimenin matematiksel anlamı ile bağlantılı olan bu anlamlara yakın anlamlar içermektedir. Sözlüklerde ‘a-ş-r (عَشَرَ)’ kökünün sayısal olmayan anlamlarının ise ‘birliktelik, ilişki irtibat’ ve ‘mükemmellik’ anlamları etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Aşağıda bu anlamlar ele alınmaktadır.

1.2. Sözlüklerde ‘A-ş-r (عَشَرَ)’ Kökünün Sayı Olmayan Anlamları: Birliktelik ve Mükemmellik

1.2.1. ‘A-ş-r (عَشَرَ)’ Kökünün Birliktelik Anlamı

‘A-ş-r (عَشَرَ)’ kökünün sayısal olmayan anlamlarından birisi olan “muâşeret, ilişki, birliktelik” anlamıdır.⁶⁴ Bu anlam, dilimizde ‘âdâb-ı muâşeret’ tamlamasında kullanılmaktadır. Bu tamlamada ‘a-ş-r (عَشَرَ)’ kökünden türeyen muâşeret birlikte yaşayıp iyi geçinme⁶⁵ anlamına gelmekte, Türkçe’de ‘görgü’ anlamında kullanılmaktadır. Klasik sözlük kaynaklarında kökün bu anlama gelen verisyonlarından biri de ‘işret kavramıdır;

ez-Zemaşerî, “‘a-ş-r”, 1/654.

⁶¹ el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/747.

⁶² el-Ĥalîl b. Aĥmed, “‘a-ş-r”, 1/246; el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/260; İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/324.

⁶³ er-Râġib el-İsfehânî, “‘a-ş-r”, 567.

⁶⁴ İbn Fâris, bu anlamının on sayısı ile birlikte iki temel anlamından biri olduğunu belirtmektedir. Ebû'l-Ĥuseyn Aĥmed b. Fâris el-Ĥazvînî İbn Fâris, Mu'cemu Mekâyisi'l-Luġa. nşr. 'Abdusselâm Muĥammed Hârûn (Dâru'l-Fikr, 1979), “‘a-ş-r”, 4/324.

⁶⁵ Ferit Devellioġlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Ankara: Aydın Kitabevi, 1998), “Muâşeret”, 659.

المخالطة) Muâşeret (التعاشُر/ المُعاشِرَة), birlikte yaşamak⁶⁶ (المخالطة / المُدَاخَلَة)

Örneğin, bir kişinin yaşının, dolayısıyla tecrübesinin diğerinden daha fazla olduğunu ifade etmek için (أنت أطولُ به عَشْرَةً، وأبطنُ به) (خَبْرَةً) ‘işret kavramı kullanılmaktadır. Züheyr’in yazdığı aşağıdaki beyit bu anlam için iyi bir örnektir;

لَعَمْرُكَ وَالْخَطُوبُ مُعَيَّرَاتٌ

وَفِي طَوْلِ الْمُعَاشِرَةِ النَّقَالِي

Hayatına yemin ederim ki hâdiseler değişir

Bir birine buğz, uzun birlikteliktir⁶⁷

Bu beyitte görüldüğü gibi muâşeret kavramı iki kişinin irtibatı, ilişkisi anlamında kullanılmaktadır.

Kelimenin ‘aşîr ve mu‘aşîr formu ise koca, dost anlamında kullanılmaktadır:

العشِيرُ: Koca, zevce,⁶⁸ akraba ve yahut tanıdıklardan, samimi yakın dost, arkadaş.⁶⁹ المُعَاشِرُ de denilir.⁷⁰ İbn Fâris bu kelimenin çoğulunu duymadığını belirtmiştir.⁷¹

Başvurulan sözlüklerde ‘aşîr kelimesinin kullanımına dair kâdınların çok lanet etmelerinin ve kocalarının iyiliklerine karşı nankörlük etmelerinin cehenneme gitme sebebi olarak gösterildiği şu hadis-i şerif örnek verilmektedir; “ إِنَّكَ أَكْثَرُ أَهْلِ النَّارِ ، لِأَنَّكَ تُكْفِرُ اللَّعْنَ وَتُكْفِرُونَ ”⁷² Bu ifadede ‘aşîr kelimesi “koca, zevce” anlamında kullanılmaktadır.

عَاشِرَةٌ : Birbiriyle ünsiyet edip güzel geçinmek. (عَاشِرَةٌ مُعَاشِرَةٌ جَمِيلَةٌ)⁷³

⁶⁶ el-Ḥalîl b. Aḥmed, “‘a-ş-r”, 1 /248; el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/747; İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/326.

⁶⁷ İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/326.

⁶⁸ el-Ḥalîl b. Aḥmed, “‘a-ş-r”, 1 /248; İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/326; ez-Zemaḥşerî, “‘a-ş-r”, 1/654.

⁶⁹ er-Râğîb el-İsfehânî, “‘a-ş-r”, 567.

⁷⁰ el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/747; el-Ezherî, “‘a-ş-r”, 1/262; er-Râğîb el-İsfehânî, “‘a-ş-r”, 567.

⁷¹ İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/326.

⁷² İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/326; el-Cevherî, “‘a-ş-r”, 2/747.

⁷³ İbn Fâris, “‘a-ş-r”, 4/326.

المُعْتَشِرُ : Aralarında birlik olan cemaat, topluluk. Müslümanlar, müşrikler, insanlar, cinler bir topluluk olmaları bakımından *ma'şer* olarak adlandırılırlar.⁷⁴ Çoğulu *مُعْتَشِرٌ* olarak gelir.⁷⁵ *Ma'şer* kelimesi *النَّفَر*, *القَوْم* ve *الزَّهْم* ifadeleri gibi manaları çoğul olan, lafız olarak müfredi olmayan kelimelerdendir. Ezherî, kelimenin “içinde kadın olmayan erkek topluluğunu” ifade ettiğini vurgulamış (للرِّجَالِ دُونَ (النِّسَاءِ)), aynı zamanda *العَشِيرَةُ* kelimesinin de erkekler için kullanıldığını belirtmiştir.⁷⁶

العَشِيرَةُ: Kabile.⁷⁷ Kelime daha sonra çokluğuyla övünülen akrabaların oluşturduğu bütün topluluklara isim olmuştur.⁷⁸

Görüldüğü gibi kelimenin bu formlarının her biri yakın ilişki, irtibat, muâşeret anlamlarında kullanılmaktadır. Bu kelimelerin ilk bakışta sayı olarak on ile bir irtibatının var olup olmadığı açık değildir. Nitekim buradaki ifadelerde sayılan herhangi bir nesneden söz edilmemektedir. Ancak, on sayısının ifade ettiği anlamların sayılan bir nesnenin sayısı olmak ile sınırlanmasının zorunluluk arz etmediği de muhakkaktır. Eğer on sayısı örneğin dokuzdan farklı olarak bir arada olmayı/birlikteliği ve irtibatı daha çok ifade eden bir sayı olarak görülebilirse bu durumda 'a-ş-r kökünün 'işret, mu'âşeret anlamlarının sayı anlamından tamamen bağımsız olmadığı söylenebilir. Nitekim, ondalık sistemin temeli olan on sayısı, diğer dokuz rakamdan farklı bir hususiyete sahip olup bir (1) ve sıfırın (0) yan yana gelerek oluşturduğu ve on (10) ifadesiyle gösterilen bir birlikteliktir. On, birden dokuza kadar olan rakamların nihayet bulunduğu ve tamama erdiği bir sayı olup on sayısından sonra sayma işlemi on bir, on iki gibi 'on' üzerine eklemek suretiyle diğer rakamların tekrar edilmesiyle devam etmektedir.

⁷⁴ el-Ĥalîl b. Aĥmed, “'a-ş-r”, 1 /248; el-Ezherî, “'a-ş-r”, 1/262; el-Cevherî, “'a-ş-r”, 2/747; İbn Fâris, “'a-ş-r”, 4/326.

⁷⁵ el-Ĥalîl b. Aĥmed, “'a-ş-r”, 1 /248; İbn Fâris, “'a-ş-r”, 4/326.

⁷⁶ el-Ezherî, “'a-ş-r”, 1/262. (Ezherî burada *العالم* kelimesinin de erkekler için kullanıldığını belirtmiştir.)

⁷⁷ el-Ĥalîl b. Aĥmed, “'a-ş-r”, 1 /248; el-Cevherî, “'a-ş-r”, 2/747; İbn Fâris, “'a-ş-r”, 4/326 er-Râğıb el-İsfehânî, “'a-ş-r”, 567.

⁷⁸ er-Râğıb el-İsfehânî, “'a-ş-r”, 567.

1.2.2. 'A-ş-r (عَشْر) Kökünün Mükemmellik Anlamı

İsfehānī, *el-Mufredât*'ta bu kelimeyi açıklarken kelimenin birlik-telik anlamına ilaveten 'mükemmellik' anlamına delalet ettiğini ileri sürmektedir. O, الْعَشِيرَةُ kelimesinin kabile anlamına gelmesiyle ilgili şöyle bir yorum yapmaktadır: "Kabile; kişinin mükemmel sayıya ulaştığını kabul ettiği, çokluğuyla övüldüğü ailesidir. Çünkü 10 kamil bir sayı olarak kabul edilir."⁷⁹ İsfehānī burada 'aşīra kelimesinin hem sayı anlamını ifade etmekte hem de bu sayının mükemmellik anlamını kapsadığını belirtmektedir. İsfehānī'nin kabile tanımında kullandığı 'kamil sayı' ifadesi ile tam olarak ne kastettiğini tespit etmek için kendisinin burada İsfehānī'nin k-m-l (كمل) kökünde yaptığı açıklamalardan faydalanabiliriz. İsfehānī, bir şeyin kemâle ermesinin, varoluş amacını gerçekleştirme olduğunu belirtmektedir. Bu söylediğine dayanak olarak Bakara sûresi 233. ayeti vermektedir. Bakara sûresinin 233. âyetinde Yüce Allah çocuklarını emzirmeyi tamamlamak isteyen annelerin "iki tam (kâmil) yıl" (حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ) emzirmelerini buyurmaktadır. Burada maksat çocuğun salâhının bu emzirmeye bağlı olduğunu belirtmektir. Yani kelimenin anlamına göre emzirmenin amacının gerçekleşmesi için gereken süre iki kâmil/tam yıldır. Diğer bir dayanak da Bakara sûresinin 196. Ayetidir. Bu ayet Kurban bulamayan kişinin hac sırasında tutması gereken oruç hakkındadır. Bu orucun da on güne tamamlanması gerektiği ifadesi kamil sıfatıyla birlikte geçmektedir:

... فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ

"... (Kurbanı) Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün olmak üzere tam (kâmil) on gün oruç tutmalıdır..." (Bakara 2: 196)

İsfehānī, yukarıdaki ayetin iki ayrı açıklamasına yer vermektedir: Birincisi; burada 'aşera sayısını kamil olmakla niteleyerek "tam/kâmil on" (عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ) buyururken Yüce Allah'ın muradı üç ve yedi sayısının toplamını bildirmek değil, bu orucun ona tamamlan-

⁷⁹ er-Râğıb el-İsfehānī, "'a-ş-r", 567.

masıyla, kurban yerine geçebilecek kemalde bir oruç olacağını bildirmektedir. İkinci açıklama ise; on sayısının “كَامِلَةٌ” kelimesiyle nitelendirilmesi *istitrat* yani bir ara söz olduğu belirtilmektedir. Bu açıklamaya göre ‘kamil’ ara sözü ile on sayısının sayılar içerisindeki fazileti vurgulanmaktadır. Zira İsfehâni, sayıların on sayısına gelince kemale erip tamamlandığını belirtmektedir.⁸⁰ Burada da on sayısı, sayıların tamamlandığı, kemale erdiği nokta olarak görülmektedir. Bundan sonraki tüm sayılar ancak öncekilerin tekrarı şeklinde devam etmektedir. Bu yüzden on sayısı mükemmel sayı olarak nitelenmektedir.⁸¹

Yukarıda İsfehâni, ‘a-ş-r’ (عَشْرَ) kökününün iki temel anlamı arasında bir bağlantı kurmakta, kökün “on sayısı” anlamında bulunan “tamamlamak” anlamıyla “muâşeret” anlamını birlikte değerlendirmektedir. Hatta “Sihriyyette, akrabalıkta, evlilikte onun için on sayısı gibi oldum” derken عَاشِرْتُهُ ifadesinin kullanıldığını ifade etmekte, Nisâ sûresinin 19. ayetindeki “وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ” (Onlarla iyi geçinin) ibaresini bu kullanıma örnek olarak vermektedir.⁸² İsfehâni’nin ‘a-ş-r’ kökünün sayı olarak kullanıldığı anlamlarıyla muâşeret olarak kullanıldığı anlamları arasında bir irtibat kurması ve bu irtibatı da on sayısının sayı olarak mükemmel bir sayıya işaret ettiğini belirterek gerekçelendirmesi dikkate değerdir.

Muâşeret etmenin hem on sayısı ile hem de mükemmellikle bağlantısını kurulduğu noktanın 9 sayısına bir eklenmek suretiyle 10 sayısı haline gelmesi yani karşılıklı olarak birbirini tamamlaması olduğu anlaşılmaktadır. Böylelikle bir tekamül gerçekleşmiş ve kemal ortaya çıkmış olmaktadır. Bu birleşme ve eklenme birlikte kâmil olmayı getirmektedir. Bu durumda kelimenin akrabalık, arkadaşlık ve evlilik ile bağlantısı da anlam kazanmaktadır. Bu durumların hepsinin karşılıklı birbirini tamamlama ve kemale erme olarak de-

⁸⁰ On sayısının mükemmel sayı olarak yorumlaması, düşünce tarihi için yeni bir yorum değildir. Nitekim kutsal kitaplardaki on sayısının mükemmellik ifade ettiğine dair bir çok yorum ve çalışma bulunmaktadır. Bkz. Annemarie Schimmel. *The mystery of numbers*. Oxford University Press, s. 1994.

⁸¹ er-Râğıb el-İsfehâni, “k-m-l”, s. 726.

⁸² er-Râğıb el-İsfehâni, “a-ş-r”, s. 567.

ğerlendirildiği anlaşılmaktadır. Böylelikle kabile tamamlanmış kamil bir topluluk anlamında “العشيرة”, yakın arkadaş ve eşlerin birbirini tamamlamasından dolayı “العشيرة” olarak kullanılmaktadır. Ma’şer “المعشر” kelimesi de bu açıdan değerlendirildiğinde herhangi bir topluluğu değil de aralarında ortak bir birlik bulunan toplulukları ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.

Sözlükler, Kuran’da geçen ifadelerinin anlamlarını tespit etmeye çalışırken hangi anlamlar üzerinde yoğunlaşacağımızı görmek için önemli kaynaklardır. Bu nedenle kelimelerin Kur’an’daki anlamlarına geçmeden önce sözlüklerdeki bu anlamları ele almayı tercih ettik. Makalemizin birinci bölümünde ‘a-ş-r (عشْر) kökünün farklı formlarla kazandığı anlamları inceledik. Böylelikle Arapça’da bu kökün formlarının nasıl bir yelpazede yer aldığını görmüş olduk.

Şimdi kökün ilk dönem sözlüklerdeki temel anlamları ve farklı formları arasındaki bağlantıların tespit etmek suretiyle elde ettiğimiz filolojik zemini göz önünde bulundurarak Kur’ân’da ‘a-ş-r (عشْر) kökünden türeyen kelimelerin semantik tahliline geçebiliriz.

2. ‘A-ş-r (عشْر) Kökünün Kuran’da Kullanımı

Bu bölümde aşera kökünün ve bu kökten türeyerek farklı formlar alan kelimeler, Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği ayetler bağlamında ele alınmaktadır. Bu ayetlerde geçen söz konusu kelimelere verilen anlamları tespit amacıyla başvurduğumuz ilk dönem tefsir kaynakları olarak öncelikle Muḫâtil b. Suleymân’ın (ö.150/767) *et-Tefsîr*, eṭ-Ṭaberî’nin (ö.310/923) *Câmi ‘u’l-Beyân*; el-Mâturîdî’nin (ö.333/945); *et-Te`vîlât ez-Zemaşşerî*’nin (ö.538/1144) *el-Keşşâf*; er-Râzî’nin (ö.606/1210) *Mefâtiḫu’l-Ġayb*; el-Ḳurtubî’nin (ö.671/1273) *Âḥkâmi’l-Ḳur’ân*; İbn Keşîr’in (ö.774/1373) *Tefsîru’l-Ḳur’âni’l-‘Azîm* adlı eserleridir.

Girişte ifade ettiğimiz gibi 10 sayısının kökü olan ‘a-ş-r (عشْر) kökü, Kur’ân’da Mekki ayetlerde 15, Medeni ayetlerde 12 olmak üzere toplam 27 kez geçmektedir. Bu kökten türeyen kelimelerden 18’i sayı anlamına işaret ederken geriye kalan 9’u farklı anlamlara gelmektedir. Kök, Kur’ân’da ‘aşr, ‘aşeratun, ‘aşera, ‘aşratun, ‘işrüne,

*mi'şār, 'iṣār, 'aṣīratun, 'aṣīr, ma'şer, 'āşir*⁸³ şeklinde 11 farklı formda yer almaktadır. Bu kelimelerin sayı olan ve olmayan anlamları tespit edilerek ayetlerdeki bağlam içerisinde nasıl bir anlama geldikleri değerlendirilmektedir. Arapçada aynı sayı müzekker-müennes, tekil-ikil ve çoğul durumlarına göre farklı formlarda kullanılmaktadır. Bu çalışma sayıların matematiksel değerine dair bir çalışma değil de 'a-ş-r (عشر) kökünün ve müştaklarının anlamlarına dair bir çalışma olduğu için anlam bakımından aynı sayıya delalet eden iki ayrı form, lafızları farklı olduğu için farklı başlıklar altında ele alınmaktadır. Örneğin on sayısına delalet eden 'aşrun ve 'aşeraton olmak üzere iki ayrı lafız bulunmaktadır. Ele alacağımız ilk form olan 'aşr kökün sayısal değere delalet ettiği formlarından biridir:

1. 'Aşr (عشر): Kökün Kur'ân'da en çok geçen formudur; 6 kez Mekkî, 1 kez Medenî olmak üzere toplam 7 kez geçmektedir. Bu kök, on sayısı anlamına gelmektedir. Bu form kronolojik sıraya göre ilk olarak Fecr sûresinin 2. ayetinde geçer. Yüce Allah burada on geceye yemin etmektedir: "On geceye (وَلَيْالِ عَشْرٍ) yemin olsun ki". Bu on gecenin hangi geceler olduğuna dair farklı görüşler olmakla birlikte ekser ulema Zilhicce'nin ilk on gecesi olduğunu kabul etmiştir.⁸⁴ Muharrem ayının ilk on gecesi⁸⁵ ve Ramazan'ın son on gecesi⁸⁶ olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Hangisi olduğu kabul edilirse edilsin üzerine yemin edilen bir "on gece" olduğu anlaşılmaktadır. Bu on gece, tefsirlerde insanın, yapılan ibadetlerle ve dualarla tekamül etmesi beklenen bir on gecedir. Bu açıdan düşünüldüğünde bu sayının işaret ettiği gecelerde insanın kelimenin kök anlamında yer alan tamamlanma ve kâmil olma/mükemmellik yolunda ilerlediği söylenebilir.

⁸³ Formlar ve geçtiği ayet numaraları Ek 1'de bütün olarak verilmiştir.

⁸⁴ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Suleymân el-Belhî. Tefsîru Mukâtil b. Suleymân. thk. 'Abdullâh Maḥmûd Şeḥâte. (Beyrut, 1423/2002), 4/687; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Ṭaberî, Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Ḳur'ân. thk. 'Abdullâh b. 'Abdilmuhsin et-Turkî. (Dâru'l-Hicr, 1422/2001), 24/345; Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Aḥmed el-Ḥazrecî el-Ḳurtubî, el-Câmi' li-Âḥkâmi'l-Ḳur'ân. thk. Aḥmed el-Berdûnî-İbrahim İtfeyyîş (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mıṣriyye, 1384/1964), 20/39.

⁸⁵ et-Ṭaberî, Câmi'u'l-Beyân, 24/345.

⁸⁶ el-Ḳurtubî, el-Câmi' li-Âḥkâmi'l-Ḳur'ân, 20/39.

‘Aşr formunun geçtiği ve on sayısının hususen vurgulandığı diğer iki ayet de Hz. Musa’nın hayatıyla ilgilidir;

“وَوَعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَّمْنَاهَا بِعَشْرِ فَنَمَّ مِيقَاتُ رِيَّةٍ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً...”

“Mûsâ’ya otuz gece süre belirledik, buna on [gece] daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı...” (A‘râf 7:142)

Bu ayette Hz. Mûsâ’nın Tûr dağında kaldığı günler, 40 gün olarak değil 30+10 gün olarak ifade edilmektedir. Burada 10 günün ayrıca vurgulanmasının hikmeti hakkında muhtelif yorumlar bulunmaktadır. Muḳâtil, tefsirinde Hz. Mûsâ’nın Zilkâde ayında Tûr dağında 30 gün kaldığını, Zilhicce’nin ilk on gecesi de kalarak bunun kırka tamamlandığını söylemiştir.⁸⁷ Bu yoruma göre burada belirtilen 10 gecenin de Fecr sûresindeki gibi Zilhicce ayının ilk 10 gecesi olduğu görülmektedir. Bu ayette on sayısının bir tamamlanmaya işaret ettiği lafzî olarak da (وَأَتَمَّمْنَاهَا) yer almakta ve 40 gün süreyle Tûr dağında bulunmanın Hz. Mûsâ’nın kemâli ile ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Muḳâtil, ayetin açıklamasında Hz. Mûsâ ve ona inananların Muharrem ayının ‘on’unda yani aşure gününde (يوم عاشوراء) denizi yararak geçtikleri kaydetmektedir.⁸⁸

Aynı form lugavî açıdan benzer bir kullanım ile Kasas suresinde Hz. Şuayb ve Hz. Mûsâ arasında geçen kıssa ile ilgili ayette yer almaktadır;

“قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ نُنكَحَكَ بِبَنَاتِي هَاتَيْنِ عَلَىٰ أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حَجَّجَ فَإِنْ أَتَمَمْتَ... ”
“عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ ”

“Şuayb, “Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık şu iki kızımdan birisini sana nikahlamak istiyorum. Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan o da senden olur...” dedi.” (Kasas 28:27)

Bu ayette de on sayısı tamamlamak ifadesi ile birlikte kullanılmaktadır. Dolayısıyla her iki ayette de on sayısı kelimenin kök anlamında yer alan ‘tamamlamak’ anlamını teyit eden bir şekilde ‘tamamlamak’ kelimesi ile birlikte kullanılmaktadır. Ârâf sûresi 7.

⁸⁷ Muḳâtil b. Suleymân, Tefsîr, 2/60.

⁸⁸ Muḳâtil b. Suleymân, Tefsîr, 2/60.

ayette Yüce Allah 40 sayısını doğrudan söylemek yerine, toplamda bu sayıyı veren otuz ve on sayısını zikretmek suresiyle on sayısını *tamamlayıcı* unsur olarak kullanırken, Kasas sûresindeki ayette ise on sayısı, bir toplam olarak karşımıza çıkmakta ve *tamamlanmış* bir sayı olarak verilmektedir.

Buna karşın, on sayısı, Tâhâ sûresinin 103. ayetinde günahkârların kendi aralarında dünyada ne kadar kaldıklarını tartışırken içlerinden birinin 10 gün kaldıklarını (إِنَّ لَيْتَكُمْ إِلَّا عَشْرًا) söylediği yerde azlık (*killet*) anlamı taşıırken En'âm sûresinin aşağıdaki ayetinde kesret anlamı taşımaktadır;

“Kim bir iyilik yaparsa ona on katı vardır. (فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا) Kim de bir kötülük yaparsa o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır ve onlara zulmedilmez.” (En'âm 6:160)

Bu ayette Yüce Allah yapılan iyiliği kendi lütfuyla on katına *tamamladığını* bildirmektedir. Burada kesret ifade eden sayının on olması, iyilik yapanın karşılığını tam ve mükemmel olarak göreceğini göstermektedir. 'Aşr formunun geçtiği bir diğer ayet de Kur'ân'ın icaz ve belağatna vurgu yapan Hûd sûresinin 13. Ayetidir:

“Yoksa "onu (Kur'ân'ı) uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin. (فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ)”

Bu ayette özellikle 10 sûre getirmelerinin istenmesinin nedeni tefsirlerde muhtelif şekillerde yorumlanmaktadır. Kur'ân'a uydurma diyenlere meydan okuyan bu ayette onlardan on sure getirmelerinin istenmesinin sebebi, on sayısının bir şeyin tam ve kamil olması için gereken sayı olması anlamına işaret ettiği anlaşılmaktadır.

10 sayısının bilhassa vurgulandığı ayetlerden birisi de 'aşr formunun geçtiği tek Medenî ayet olan Bakara sûresinin 234. ayetidir. Bu ayette Yüce Allah, eşleri ölen kadınların iddet süresinin dört ay on gün (أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا) olduğunu belirtmiştir. Burada da -Hz. Mûsâ'nın Tûr dağında kalışına on gün eklenerek kırka tamamlan-

ması gibi– iddet süresinin *tamamlanması* dört aya on gün daha eklenmesiyle gerçekleşmektedir.

Bu ayetlerde, ‘on’ bir sayı olarak kullanılmakta ve bu sayı bir başka sayıya eklenmek suretiyle tamama ermektedir. On sayısı söz konusu ayetlerde ya başka bir sayıya eklenmek suretiyle *tamamlayan* bir sayı ya da başka sayıların toplanmasıyla elde edilen *tamamlanmış* bir sayıdır. Yüce Allah’ın başka bir sayı değil de on sayısını belirlemesinin bir hikmete binaen olduğu anlaşılmaktadır. Bu ayetlerde on ile nitelenen günler ve geceler Allah’ın tayin ettiği zaman dilimleridir.

2. ‘*Aşeratun* (عَشْرَةٌ): Bu form 2 kez Medenî ayetlerde geçmektedir. Bu form bir önceki ‘*aşr* formunun müennes hali olup yine on sayısı anlamındadır. Arapçada sayıların sayılan nesnenin müzeker-müennes oluşuna ve azlık çokluk durumuna göre formları değişmektedir. Bu başlıkta ele aldığımız müennes form Bakara suresinin 196. Ayetinde yer almaktadır: Bu ayet kökün sözlük anlamlarını yazarken üzerinde durduğumuz, on sayısının “kâmil sayı” olarak kabul edildiği ayettir.

“... فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ”

“... (Kurbanı) Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün olmak üzere tam (kâmil) on gün oruç tutmalıdır...” (Bakara 2: 196)

Bu ayette on sayısı üç ve yedinin toplamından elde edilen bir sayı olarak yer almaktadır. Bu anlamda *tamamlanmış* bir sayıdır. Bu ayette kökün sözlük anlamlarını tespit ederken üzerinde durduğumuz anlamlardan birisi olan kâmil sayı anlamının öne çıktığı görülmektedir. Bu ayette on sayısı kâmil kavramı ile nitelenmekte ve kâmil on gün (عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ) olarak ifade edilmektedir. Vâhidî, ayette “عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ” ibaresinin te’kid için kullanıldığını ifade ederken⁸⁹ Râzî, kurban kesmenin yerini tutabilecek oruç sayısının 10 gün olduğu, 10 gün oruç tutulduğunda tam ve kâmil bir oruç olacağını, bu orucu

⁸⁹ Ebû'l-Hasen ‘Alî b. Aḥmed b. Muḥammed b. ‘Alî en-Nisâbûrî el-Vâhidî, et-Tefsîru'l-Basîṭ, 1430, 2/403.

tutanın mükafatının kurban kesenin mükafatına tekabül etmesi bakımından on sayısının mükemmelliğe işaret eden bir sayı olduğunu zikretmektedir.⁹⁰ Dolayısıyla hem Vâhîdî hem Râzî, sayının tam ve kamil bir anlamı ifade ettiğini vurgulamakta, Râzî sayının mükemmelliği ifade ettiğine dikkat çekmektedir. Râzî on sayının mükemmellik ifade ettiğini on sayısını matematik ilmi açısından tahlil etmek suretiyle açıklamaktadır. Râzî, sayıların birlik, onluk, yüzlük ve binlik şeklinde dört derecesi olduğunu belirtmekte ve bunların dışında kalan diğer sayıların ya mürekkebe ya da kusurlu/taksirli olduğuna dikkat çekmektedir. Râzî'ye göre ayette geçen on sayısı ise söz konusu mürekkebe yahut taksirli sayılardan olmayıp 'kemal' vasfıyla nitelendirilmektedir. Râzî'ye göre iş bu nedenle mükemmellik vasfına sahip olan 10 sayısı kadar oruç tutmak vacip kılınmıştır.⁹¹

Aynı formun geçtiği diğer ayet, yemin kefaretinin açıklandığı Mâide sûresinin 89. ayetidir. Yüce Allah, kefaretin ilk maddesinin kişinin kendi ailesine yedirdiğinin orta hallisinden on yoksulu doyurması (اطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ) olduğunu bildirmiştir. Kefaretin gerçekleşmesi içi on yoksulu doyurma şartının gerekçesinin de on sayısının keffaretin tam ve kâmil olması için gereken sayı olduğu anlaşılmaktadır.

3. 'Aşera (عَشْرَ): Kökün bu formu 2 kez Mekkî, 2 kez Medenî olmak üzere Kur'ân'da on dokuz, on bir ve on iki sayılarını ifadesinin on sayısına tekabül eden kısmı olarak 4 kez geçmektedir. Bu form 'a-ş-r (عَشْرَ) Kur'ân'da geçtiği ilk formdur. Müddesir sûresinin 30. ayetinde Yüce Allah, cehennem görevlisi melekleri anlatırken "Üzerinde on dokuz (görevli melek) vardır (عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشْرَ)" buyurmuş ve sûrenin devamında bu sayıyı bir imtihan vesilesi kıldığını belirtmiştir. Bu ayetteki sayının on ve dokuzun bir araya gelmesinden oluşması on sayısının kendisinden sonraki sayılar için bir temel oluşturduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

⁹⁰ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Omer et-Teymî er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb. (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), 5/133.

⁹¹ er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/133-134.

On bir ve on iki sayıları da Kur'anı Kerim'de aynı formda geçmektedir. On bir sayısı Kur'ân-ı Kerim'de sadece bir defa ve kökün bu formuyla Yûsuf sûresinde geçer. Sûrenin 4. ayetinde Hz. Yûsuf babası Hz. Yakub'a rüyasında on bir yıldız (أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا), güneş ve ayın kendisine boyun eğdiğini gördüğünü anlatmaktadır.

On iki sayısı Kur'ân'da beş defa geçer, ancak bunların sadece ikisi 'Aşera (عَشْرَ) formuyla kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi olan Mâide sûresinin 12. ayetinde Yüce Allah, İsrailoğullarından sağlam bir söz aldığını ve onlardan on iki temsilci/başkan seçtiğini (وَوَعَدْنَا مِنْهُمْ اثْنَيْ عَشَرَ نَبِيبًا) buyurur. Tevbe sûresinin 36. ayetinde ayların sayısının on iki olduğu (إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا) bunların dördünün haram ay olduğu açıklanmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de ondan yirmiyeye kadar olan yirmi dahil tüm sayılar yirmi sayısı da dahil olmak üzere on sayısını ifade eden 'a-ş-r (عَشْرَ) lafzını içermektedir.

4. 'Aşratun (عَشْرَةَ): Form 2 kez Mekkî, 1 kez Medenî olmak üzere Kur'ân'da 3 kez, 12 sayısını ifade etmek için geçmektedir.

Yüce Allah A'râf sûresinde Hz. Mûsâ'nın kavminde insanları hak ile doğru yola ileten ve adaletli davranan bir topluluk olduğunu belirttikten sonra şöyle buyurmaktadır;

وَقَطَّعْنَاهُمْ اثْنَيْ عَشَرَ أَسْبَاطًا أُمَمًا وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ

"Biz onları on iki kabile halinde topluluklara ayırdık. (Tih sahrasında susuzluktan sıkılan) kavmi Mûsâ'dan su istediğinde biz ona, "Asânı taşa vur" diye vahyettik. (Vurunca) taştan on iki pınar fışkırdı. Herkes (kendi) su içeceği yeri bildi..." (A'râf 7:160)

Görüldüğü gibi ayette 12 sayısı iki defa geçmektedir. Sayının geçtiği diğer ayet ise aynı olayın oldukça benzer ifadelerle anlatıldığı Bakara sûresinin 60. ayetidir.

5. 'İşrüne (عِشْرُونَ): 20 sayısının karşılığı olarak kullanılan bu form Kur'ân'da 1 kez ve Mekkî bir ayette geçmektedir. Ayet Peygambere müminleri savaşa teşvik etmesini emreden, müminlerden sabırlı 20 kişinin (عِشْرُونَ صَابِرُونَ) 20 kişiye galip geleceğini söyleyen Enfâl sûresinin 65. ayetidir. Bu ayette 20 sayısının 20 sayısının on katı olması da konumuz açıdan dikkat çekici bir noktadır.

6. *Mi 'şār (مِعْشَار)*: “Onda bir” anlamına gelen bu form Kur'ân'da sadece 1 kez Mekkî olarak geçmektedir. Sebe' sûresinde geçen ayet şu şekildedir;

“Onlardan öncekiler de (ilâhî bildirimleri) yalan saymışlardı. Bunlar (şimdikiler) onlara verdiklerimizin onda birine bile ulaşamadılar. (وَمَا بَلَّغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ). Buna rağmen onlar peygamberlerimi yalancılıkla itham etmişlerdi. Ben de bilseniz onları nasıl cezalandırdım!” (Sebe 34:45)

Muḳâtil ve Mâturîdî bu ayette, Mekkeli kafirlerin geçmiş ümetlere verilen mal, mülk, güç, kuvvet ve ömrün onda birine dahi sahip olmadıklarının kastedildiğini söylerken,⁹² Râzî, önceki ümetlere Mekkeli kafirlere gösterilen kanıt ve açıklamaların onda birinin gösterilmediği, verilmediği buna rağmen cezalandırıldıkları dolayısıyla Hz. Muhammed'i yalanlayanların cezaı çok daha fazla hak ettikleri şeklinde yorumlamıştır.⁹³ Her iki durumda da 10 sayısı, verilen karşılığın tamlığını ifade etmektedir.

7. *İşār (عِشَار)*: 'A-ş-r (عِشْر) kökünden türemiş olan 'işār formu Kur'ân'da sadece 1 kez Mekkî olan Tekvîr sûresinin 4. ayetinde geçmektedir. Bu form, deve için gebe olmak anlamında kullanılmaktadır. Sûre kıyamette yaşanacak olayların tasviriyle başlar. Güneşin dürülmesi, yıldızların sönmesi, dağların yürütülmesi, gebe develerin saliverilmesi (وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ) bunlardandır. İlk bölümde belirttiğimiz üzere 'işār (عِشَار) 10 aylık gebe, yani doğumu yaklaşmış dişi develer anlamına gelmektedir. Vâhidî, bu kelimenin tekilinin عُشْرَاء olduğunu kaydetmektedir.⁹⁴ Muḳâtil, bu ayeti, Arablar için en değerli ve en çok sevilen malın gebe deve olduğunu, ama kıyamette görülen korkunç hallerin etkisiyle insanların o develeri dahi unutacakları ve başıboş bırakacakları şeklinde yorumlamaktadır.⁹⁵ Gebe

⁹² Muḳâtil b. Suleymân, Tefsîr, 3/537; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî, Te'vilâtu Ehli's-Sunne. thk. Mecdî Bâsellûm. (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005), 8/458.

⁹³ er-Râzî, Mefâtiḥu'l-Āyât, 25/231.

⁹⁴ el-Vâhidî, et-Tefsîru'l-Basîṭ, 251.

⁹⁵ Muḳâtil b. Suleymân, Tefsîr, 4/601.

deve (الْحِجَارُ) kelimesinin yukarıda da açıklandığı üzere hem gebeliğin tamamlanma süresinden dolayı “tamamlama” anlamıyla, hem de doğumun kendi doğal yapısından ötürü “artmak ve eksilmek” anlamlarıyla ilintili olduğu anlaşılmaktadır.

8. ‘Aşīratun (عَشِيرَةٌ): ‘Kabile, yakın akraba, hısım’ anlamlarına gelen bu form 1 kez Mekkî, 2 kez Medenî olmak üzere Kur’ân’da 3 kez geçmektedir.

Formun geçtiği Mekkî ayet Peygamberimize en yakın akrabalarını uyarmasının emredildiği (وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ) Şu’arâ sûresinin 214. ayetidir.

Mukatil bu ayet nazil olduktan sonra Peygamberimizin “Ben bütün insanlara peygamber olarak gönderildim. Özellikle Haşimoğulları ve Muttaliboğullarına gönderildim” buyurduğunu, peygamberimizin en yakın akrabalarının Abdi Menâf’ın oğulları olan Hâşim ve Muttalib olduğunu ifade etmektedir.⁹⁶ Böylelikle kelimenin yakın akrabalar anlamına geldiği tekid edilmiş olmaktadır.

Mü’minlerin Allah’a ve Peygambere düşman olanlara, kendi babası, oğulları, kardeşleri veya akrabaları (عَشِيرَتُهُمْ) olsa bile sevgi beslemeyeceklerinin vurgulandığı Mücâdele sûresinin 22. ayeti formun geçtiği ilk Medeni ayettir. Diğer ayet yine sevgiyle ilgili şedid bir uyarının yer aldığı Tevbe sûresinin 24. ayetidir;

“Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz/ hısım akrabanız/ kabileniz (عَشِيرَتُكُمْ), kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticâret ve beğendiğiniz meskenler size Allah’tan, peygamberinden ve onun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah’ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah fasık topluluğu doğru yola erdirmez...”

Yukarıda sözlüklerdeki anlamları ele alırken zikrettiğimiz üzere, İşfehâni’nin ‘aşīratun (عَشِيرَةٌ) kelimesi ile ‘a-ş-r (عَشْرٌ) kökü arasında yaptığı bağlantı sarihtir; Buna göre insanların kabile, aşiret olarak adlandırılacak, güçlü ve birbirine dayandıkları bir topluluk

96 Mukâtil b. Suleymân, Tefsîr, 3/281.

oluşturmalarını on sayısı ile irtibatlandırılmaları bu ifadenin içerdiği 'mükemmel'lik anlamından kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır. Bir topluluk 10 kişiye ulaştıklarında kabile, aşiret olan kamil bir topluluk olduklarını kabul etmektedirler.⁹⁷

9. 'Aşîr (عَشِير): Form sadece 1 kez Medenî olan Hac sûresinin 13. ayetinde "arkadaş, dost, yoldaş" anlamıyla geçmektedir. Ayet insanların bazılarının zararı faydasından daha yakın olana taptığını ve bu tapılanın kötü bir arkadaş (الْبُئْسَ الْعَشِيرُ) olduğunu anlatmaktadır. Muḳâtil, ayetteki الْعَشِيرُ kelimesini الصاحب (arkadaş) ibaresiyle açıklamaktadır.⁹⁸ Vâhidî, buna المخالط (samimi arkadaş) kelimesini de eklemektedir.⁹⁹ Bu ifadenin 'a-ş-r (عَشْر) kökü ile bağlantısının yine arkadaşların birbirini tamamlaması ve kemale ermesi ile alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Arkadaşlar arasındaki birbirini kâmil olan on sayısına tamamlamak gibi olan ilişki, burada kötülükte tamamlayan kötü arkadaşlar için kullanılmıştır.

10. Ma 'şer (مَعْشَر): Form 2 kez Mekkî, 1 kez Medenî olmak üzere Kur'ân'da 3 kez "topluluk" anlamında geçmektedir. En'âm sûresinin 128. Ayetinde Yüce Allah, önce sadece cin topluluğuna seslenerek (يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ) insanların çoğunu saptırdıklarını ve bunun karşılığında affetmeyi diledikleri hariç hepsinin cehenneme gideceğini bildirirken, En'âm sûresinin 130. ayetinde hem cin hem insan topluluğuna seslenerek (يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ) onlara ayetlerini anlatan ve böyle bir günle karşılaşacaklarına dair onları uyaran bir peygamber gelip gelmediğini sorar. Her iki topluluk da kendi aleyhlerine şahitlik ederler. Vâhidî, aralarında bir birlik olan her topluluğa المعشَر (ma 'şer) dendiğini kaydeder.¹⁰⁰ Bu kelime, kökteki tamamlamak anlamıyla birlikte düşünüldüğünde birbirini bütünleyen, aynı gaye için bir araya gelmiş toplulukları ifade etmektedir.

Rahmân sûresinin 33. ayetinde Yüce Allah yine cinlere ve insanlara birlikte seslenmektedir;

⁹⁷ er-Râğib el-İsfehânî, "'a-ş-r", 567.

⁹⁸ Muḳâtil b. Suleymân, Tefsîr, 3/118.

⁹⁹ el-Vâhidî, et-Tefsîru'l-Basîṭ, 306.

¹⁰⁰ el-Vâhidî, et-Tefsîru'l-Basîṭ, 442.

“Ey cin ve insan toplulukları! (يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ) Göklerin ve yerin sınırlarını aşıp öteye geçebilirsiniz haydi geçin! Ama (tarafımızdan verilmiş) bir güç olmadıkça geçemezsiniz.”

Topluluk anlamında kullanılan bu kelimenin ‘a-ş-r (عَشْرَ) kökünden türeyen bir kelime olması yine ‘a-ş-r (عَشْرَ) kökünün birlik-telik, birbirini tamamlama ve kemale ermiş bir birlik oluşturma anlamları ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

11. ‘Āşir (عَاشِرٌ): Kökün ‘Āşir formu Kur’ân’da yalnızca 1 kez, Medenî bir sûre olan Nisâ sûresinin 19. ayetinde geçer.

“Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir. Açık bir hayasızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. (وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ) Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.”

Taberî, ayetteki عَاشِرُوهُنَّ ifadesini خَالِقُوا (insanlara güzel muamele edip iyi geçinmek) ve صَاحِبُوا (insanlarla yakınlık ve dostluk kurmak) kelimeleriyle açıklar ve Yüce Allah’ın erkeklere hanımlarıyla ma’ruf üzere geçinmelerini emrettiğini, bunun Allah’ın farz kıldığı haklarını yerine getirmek veya onlardan güzellikle ayrılmak olduğu şeklinde tefsir eder.¹⁰¹ Süddî عَاشِرُوهُنَّ ifadesini خَالِقُوا (onlarla içli dışlı, samimi olun) kelimesiyle şerh ederken Muhammed bin Hüseyin, خَالِقُوا (onlara güzel muamele edip iyi geçinin) kelimesiyle açıklar ve ibârenin الْعِشْرَةُ kelimesinden geldiğini, musâhabe (yârenlik) anlamı taşıdığını söyler.¹⁰² Mâturidî بِالْمَعْرُوفِ ibaresinin anlamıyla ilgili farklı görüşler olduğunu kaydeder. Bir görüşe göre ibareden maksat Bakara sûresinin 229. ayetinde geçen “İyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmak” (فَأَمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ) ve “Ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın” (فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرَاحٍ) (بِمَعْرُوفٍ) ifadeleriyle kastedilen anlamdır. Diğer görüşe göre bu ifade hanımlarla güzel konuşmak, geçimlerini sağlamak, ihsanda bulun-

¹⁰¹ eṭ-Ṭaberî, Câmi’ u’l-Beyân, 6/537.

¹⁰² eṭ-Ṭaberî, Câmi’ u’l-Beyân, 6/538.

mak gibi güzel davranışların yanında kötü söz söylemek, eziyet etmek gibi kendisine yakışmayan davranışlardan kaçınmak anlamına gelir. Mâtürîdî ifadenin “kendine yapılsa karşı çıkmayacağın, hatta güzel karşılayıp kabul edeceğin şekilde davran” anlamına da geldiğini belirtmektedir.¹⁰³ Zemaşşerî Cahiliye erkeklerinin kadınlara kötü davrandığını ayetteki ibareyle bu tutumdan menedildiklerini, hanımlarıyla güzel konuşmalarının, vakit geçirme ve harcamalar konusunda adil davranmaların emredildiğini söylemektedir.¹⁰⁴ Kırubî buradaki ‘işret’ (العِشْرَةُ) kastın içli dışlı, samimi olmak, güzel konuşup şakalaşmak (المَخَالِطَةُ وَالْمَمَارِجَةُ) anlamlarına geldiğini söyleyerek Tarafe'nin (ö. 564) bir beytini örnek vermektedir;

فَلَيْنُ شَطَّتْ نَوَاهَا مَرَّةً

لَعَلَى عَهْدِ حَبِيبٍ مُعْتَشِرُ

Bir sefer uzaklaşıp yoldan sapsa da

Sevgiliyle içtenlikle birlikte olduğumuz zamanlar buna üstün gelir¹⁰⁵

Kırubî, Yüce Allah'ın, erkeklere, evlendiklerinde kadınlarla güzel ve iyi birliktelikler kurmalarını emrettiğini, bunun ilişkilerinin, yârenliklerinin, sohbetlerinin *mükemmel* olmasını sağladığını belirtmektedir. Bu ise nefse daha çok huzur verir, geçimi daha güzel kılar. Bunlar Kurtubî'ye göre mahkeme kararıyla uygulanacak şeyler değildir, kocanın kendi görev ve sorumluluklarıdır. Kırubî “güzel geçinin” emriyle kastedilen diğer bir noktanın hanımların kocaları için süslendiği gibi, kocaların da hanımları için süslenmeleri olduğunu söylemiş, İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Eşimin benim için süslenmesini sevdiğim gibi onun için süslenmeyi de severim.”¹⁰⁶

Kırubî وَعَاثِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ibaresini alimlerin kendisine tek bir

¹⁰³ el-Mâtürîdî, et-Te'vilât, 3/84.

¹⁰⁴ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr ez-Zemaşşerî, el-Keşşâf 'an Hâkâiki Çavâmiidi't-Tenzil. (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407), 1/490,491.

¹⁰⁵ el-Kırubî, el-Câmi' li-Âhkâmi'l-Kur'an, 5/97.

¹⁰⁶ el-Kırubî, el-Câmi' li-Âhkâmi'l-Kur'an, 5/97.

hizmetçinin yeterli olmadığı kadınlara daha fazla hizmetçi tutulabileceğine dair delil olarak getirdiklerini söyleyerek bu konudaki tartışmalara yer vermektedir. Şâfiî ve Ebû Hanife'ye göre kocanın hanımını için birden fazla hizmetçi tutma sorumluluğu yoktur. Bir hizmetçi her kadın için yeterlidir. Bunun gerekçesi olarak nasıl savaşta bir erkeğin birden fazla ata ihtiyacı yoksa bir kadının da fazla hizmetçisi olması süvarinin birden fazla atı olması gibi gereksiz olduğu öne sürülmektedir. Mâliki mezhebi ise bu görüşü yanlış bulmakta ve hükümdar kızları gibi işleri fazla olan kadınların birden fazla hizmetçiye ihtiyaç duyacağını gayet açık bir mevzu olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁷

İbn Kesir'e göre ise bu ibare "onlarla güzel konuşun, davranışlarınızı gücünüz yettiğince iyileştirin, onların size nasıl davranmasını seviyorsanız, sizler de onlara öyle davranın" anlamına gelmektedir. Hanımlarla güzel geçinmenin (جَمِيلُ الْعِشْرَةِ), onlarla şakalaşmanın, ilgilenmenin ve cömert davranmanın Peygamberimizin güzel ahlakından olduğunu, O'nun örnek alınması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁰⁸

Ayette geçen وَعَاثِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ifadesinin açıklaması yapılırken 'a-ş-r (عَشْرَ) kökünde yer alan tamamlamak, kâmil olmak anlamlarının bazı tefsirlere yansındığını söyleyebiliriz. Özellikle Kurtubî'nin "Yüce Allah'ın, erkeklere evlendiklerinde kadınlarla güzel ve iyi birliktelikler kurmalarını emreder. Bu ilişkilerinin, yârenliklerinin sohbetlerinin mükemmel olmasını sağlar. Bu durum nefse daha çok huzur verir, geçimi daha güzel kılar" açıklaması kelimenin kökünde yer alan tamamlama, kâmil olma anlamını izhar etmektedir. Yine aynı şekilde Mâtürîdî'nin "kendine yapılırsa karşı çıkmayacağın, hatta güzel karşılayıp kabul edeceğin şekilde davran" anlamı vermesi tamamlanmanın karşılıklı bir durum olduğunu, her iki tarafın da faydasına olduğunu açıklamaktadır. Arapçada, hem kocaya hem

¹⁰⁷ el-Ğurğubî, el-Câmi' li-Âhkâmi'l-Ğur'ân, 5/97,98.

¹⁰⁸ Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. 'Omar b. Keşîr el-Ğureşî ed-Dimeşki İbn Keşîr, Tefsîru'l-Ğur'âni'l-'Azîm. thk. Muğammed Huseyn Şems ed-Dîn. (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419), 212.

de hanıma 'aşîr (عشیر) denmesi bu tamamlama ve tamamlanmanın her iki taraf için de geçerli olduğunu desteklemektedir.

Tefsirlerdeki yorumları da dikkate aldığımızda 'a-ş-r (عشر) nın 'aşîr (عاشیر) formunun kadın erkek arasındaki ilişki, birbirini tamamlama, kemale erme gibi anlamları ifade ettiği görülmektedir. Evlilik ile kemale ermek ve tamamlanmak arasında bir bağ kurulmaktadır. Evlilikte karşılıklı olarak birbirinin eksiklerini tamamlayarak tekmül etme anlamı ön plandadır.

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm'de 'a-ş-r (عشر) kökünün ilk anlamı bakımından on sayısının sayısal olan manasına delalet ettiği ayetlerde ya doğrudan on sayısı olarak ya da bir sayıyı 'on'a tamamlamak veya bir bütünün onda birinin eksilmesi gibi arttırmak (تعشیر) ve eksiltmek (عشور) manaları ile bağlantılı olarak yer aldığı görülmektedir. 'Artma' anlamının daha ziyade insanlarla ilgili olarak eksilme anlamının ise daha ziyade sahip olunan mallar ile ilgili olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu kökün sayısal olan anlamlarının dışında sayı-olmayan anlamlarının özellikle birliktelik ve kemâl/mükemmellik anlamlarına işaret ettiği görülmektedir. Bununla birlikte bu mananın on sayısının sayısal değeri ile bağlantısını koruduğu görülmektedir. Zira İşfehânî ve Râzî Bakara suresinde yer alan "tam (kâmil) on" (عشرة كَامِلَةٌ) ibaresine dayanarak on sayısının kendisinin kâmil ve mükemmel olmakla nitelenen bir sayı olduğuna dikkat çekmektedirler. Bu sayıya ulaşmak kemâle, mükemmelliğe ulaşmak olarak değerlendirilmektedir. Birliktelik ifade eden kelimelerin anlamlarının da ilk anlamla bağlantılı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu anlam da tamamlanma ve kemâli dolayısıyla mükemmellik anlamını desteklemektedir. Dolayısıyla bu kökün, birliktelik anlamında kullanıldığı durumlarda sözlük anlamında yer alan tamamlamak ve kemâl anlamlarını da ihtiva ettiği ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bir topluluk mükemmel sayıya ulaştığında aşîret olmayı hak etmekte ve 'aşîret (عشيرة) adını almaktadır. Yine, birine arkadaş yahut eş olmak 9'a 1 eklenip 10'a tamamlanmak gibi görüldüğünden arkadaş, eş 'aşîr (عشیر) adı verilmektedir.

Netice olarak Kur'ân-ı Kerîm'de 10 sayısının kökü olan 'a-ş-r (عَشْرَ) kökünden türeyen kelimelerin birliktelik, topluluk, bütünlük ve kemâl anlamları ile bağlantılı anlamlara geldiği görülmektedir. 10 sayısının matematiksel değeri ile bu sayının kökünden türeyen kelimelerin taşıdığı anlamlar arasında kayda değer bir irtibatın olduğu anlaşılmaktadır. 10 sayısının bir sayı olarak kullanıldığı ayetlerde dahi 'a-ş-r (عَشْرَ) kökünden türeyen kelimelerin sözlük anlamlarında yer alan mükemmellik, kemal ve birliktelik anlamlarıyla bağlantısının devam ettiği görülmektedir. Araştırmamızın kavram analizi çalışmalarının yanında İslâm düşüncesinin temel dayanağı olan vahiy metninde sayıların yerini, kullanımını, anlamlarını tespit etme uğraşının başka çalışmalar için daha detaylı çalışmalar için zemin oluşturacağını ümit ediyoruz.

'A-ş-r (عَشْرَ) Kökü				
(Kur'ân'da Mekkî ayetlerde 15, Medenî ayetlerde 12 olmak üzere toplam 27 kez geçmektedir.)				
	Kur'ân'da Geçen Formlar	Formların Kullanım Sayısı	Geçtiği Mekkî Ayetler	Geçtiği Medenî Ayetler
1	عَشْرَ (10)	7 Kez; 6 Mekkî 1 Medenî	10-Fecr 89:2 39-A'râf 7:142 45-Tâhâ 20:103 49-Kasas 28:27 52-Hûd 11:13 55-En'âm 6:160	87-Bakara 2:234
2	عَشْرَةَ (10)	2 kez; Medenî		87-Bakara 2:196 112-Mâide 5:89
3	عَشَرَ (11,12-19)	4 kez; 2 Mekkî 2 Medenî	4-Müddessir 74:30 53-Yûsuf 12:4	112-Mâide 5:12 113-Tevbe 9:36
4	عَشْرَةَ (12)	3 kez; 2 Mekkî	39-A'râf 7:160×2	87-Bakara 2:60

		1 Medenî		
5	عَشْرُونَ (20)	1 kez; Medenî		88-Enfâl 8:65
6	مِئْتًا (onda bir)	1 kez; Mekkî	58-Sebe 34:45	
7	عِشْرًا (gebe deve)	1 kez; Mekkî	7-Tekvîr 81:4	
8	عَشِيرَةً (akraba)	3 kez; 1 Mekkî 2 Medenî	47-Şu'arâ 26:214	105-Mücâdele 58:22 113-Tevbe 9:24
9	عَشِيرًا (arkadaş)	1 kez; Medenî		103-Hac 22:13
10	مِئْتًا (topluluk)	3 kez; 2 Mekkî 1 Medenî	55-En'âm 6:128 55-En'âm 6:130	97-Rahmân 55:33
11	عَائِشًا (muâşeret etmek)	1 kez; Medenî		92-Nisâ 4:19

Kaynaklar

- Abdollahi, Mousa. "An Analysis On Arithmomancy of Multiple Numbers in the Qur'an Case Study: The Number Thousand (1000)", *Вопросы Теологии (Issues of Theology)*, 2022.
- Altuntas, Mehmet, *Mekkî Sürelerde Sayılar*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2019.
- Altuntas, Mehmet, *Medeni Sürelerde Sayılar*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2022.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.
- Aygün, Abdullah. "Kur'an'da Üslup ve Anlam Bakımından Dikkat Çeken Bazı Sayılar". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 2020, ss. 126-152.
- el-Baqrî, Ahmet Mâhir. "Sayıların Kur'an-ı Kerim'de Kullanımına Yönelik Dilbilimsel Bir İnceleme", çev. Dursun Ali Türkmen, *Ondokuz Mayıs*

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3/22, 2006

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 15. Basım, 1998

Ebû Naşr el-Cevherî, Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî. *Tâcu'l-Luğa ve Şîhâhu'l-'Arabîyye*. nşr. Aḥmed 'Abdulğafûr 'Atṭâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâ'yîn, 1407/1987.

Erkal, Mehmet. "Öşür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 06.10.2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/osur#1>

Eroğlu, Muhammed. "Aşr-ı Şerîf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 11.03.2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/asr-i-serif>

el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Aḥmed b. el-Herevî. *Tehzîbu'l-Luğa*. nşr. Muḥammed 'Avḍ Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşî'l-'Arabî, 2001.

Gezer, Süleyman. "Kur'an'da Geçen Sayısal İfadeler Hakkında Bazı Değerlendirmeler". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/2, 2016

el-Ḥalîl b. Aḥmed, Ebû 'Abdurrahmân el-Ḥalîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'Ayn*. nşr. Mehdî el-Maḥzûmî, İbrahim es-Sâmerrâ'î. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988.

Hallâk, Ahmed. *Kur'ân -ı Kerîm'de Sayılar*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

İbn Fâris, Ebû'l-Ḥuseyn Aḥmed b. Fâris el-Ḳazvînî. *Mu'cemu Meḳâyîsî'l-Luğa*. nşr. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn. 6 Cilt. Dâru'l-Fikr, 1979.

İbn Keşîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. 'Omar b. Keşîr el-Ḳureşî ed-Dimeşķî. *Tefsîru'l-Ḳur'ânî'l-'Azîm*. thk. Muḥammed Ḥuseyn Şems ed-Dîn. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1419.

el-Ḳurṭubî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Aḥmed el-Ḥazrecî. *el-Câmi' li-Ĥḳâmi'l-Ḳur'ân*. thk. Aḥmed el-Berdûnî-İbrahim İṭfeyyîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mışriyye, 1384/1964.

Karagöz, Mustafa. *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, Ankara Okulu Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2020.

Kaya, Ali. "Kur'an-ı Kerim'de 'Shb' Kökünün Semantik İncelemesi" *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4/1, 2018. ss. 33-71.

- el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muḥammed b. Muḥammed. Te'vîlâtü Ehli's-Sunne. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Muḳâtil b. Suleymân, Ebû'l-Ḥasen Muḳâtil b. Suleymân el-Belhî. Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân. thk. 'Abdullâh Maḥmûd Şehâte. 5 Cilt. Beyrut, 1423/2002.
- Özdemir, Faruk. "Kur'ân'da l-'a-b Kökünün Semantik Analizi" *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1, 2023. ss 67-95
- er-Râğîb el-İsfehânî, Ebû'l-Kâsım el-Ḥuseyn b. Muḥammed. el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Ḳur'ân. nşr. Şâfvân 'Adnân ed-Dâvûdî. Dimeşk, Beyrût: Dâru'l-Ḳalem, ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412 H.
- er-Râzî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. 'Omer et-Teymî. Mefâtîḥü'l-Ğayb. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- Saussure, Ferdinand de. *Genel Dilbilim Dersleri*, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- Schimmel, Annemarie. *The mystery of numbers*. Oxford University Press, s. 1994.
- Şahin, Naciye Gülsüm. *Hz. Peygamber'in Dilinde Sayılar*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023
- eṭ-Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Ḳur'ân. thk. 'Abdullâh b. 'Abdilmuḥsin et-Turkî. 24 Cilt. Dâru Hicr, 1422/ 2001.
- el-Vâhidî, Ebû'l-Ḥasen 'Alî b. Aḥmed b. Muḥammed b. 'Alî en-Nisâbûrî. et-Tefsîru'l-Basîṭ, 1430.
- ez-Zemaḥşerî, Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr. el-Keşşâf 'an Ḥakâikü Ğavâmiḍi't-Tenzîl. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407.
- ez-Zemaḥşerî, Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr. Esâsu'l-Belâĝa. nşr. Muḥammed Bâsil 'Uyûnu's-Sevd. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/ 1998.

